

nie były nowymi pomysłami — podejmowali je wcześniej ukraińscy autorzy wschodniogaliccyjscy.

Największe wątpliwości budzić może wspomniana opinia o decydującej roli elit ukraińskich w formułowaniu radzieckiego obrazu dziejów Ukrainy. Autor niewiele uwagi poświęca motywom, które determinowały sposoby interpretacji przeszłości przez miejscowych intelektualistów oraz postawę autocenzury. Traumatyczne doświadczenie tragicznych lat trzydziestych i znaczenie lęku przed represjami wzmiankowane są na kartach książki bardzo rzadko. Ponadto, jeśli przyjmiemy przekonanie o lokalnej proweniencji radzieckiego mitu historycznego, zasadności nabiera niezadane przez autora pytanie o miejsce tego wariantu dziejów w pamięci historycznej Ukrainy dzisiejszej. Zdaniem Jekelczyka rok 1991 przywrócił dominującą rolę narracji narodowej i obalił mit rosyjsko-ukraińskiej „przyjaźni narodów”. Pogląd ten, słuszny dla ukraińskiej historiografii, wydaje się dyskusyjny w odniesieniu do całokształtu polityki historycznej prowadzonej przez niepodległą Ukrainę.

Niezależnie od kwestii spornych *Imperium pamięci* jest pracą niezwykle ważną, która, zgodnie z zamiarem autora, komplikuje obraz ukraińskiego życia intelektualnego dwudziestowiecznej Ukrainy. Bez gruntownego zapoznania się z problematyką tej pracy nie sposób zrozumieć kontrowersji ukraińskiego dyskursu tożsamościowego. Uważna lektura uzmysławia znaczenie relacji ukraińsko-rosyjskich nie tylko w kontekście badań nad dziejami ZSRR, lecz także perspektywami rozwoju współczesnego obszaru postradzieckiego.

Marcin Gaczkowski

„Наукові записки НаУКМА”, т. 137, Філологічні науки (мово-зnavство), Київ 2012.

Том 137 „Наукових записок НаУКМА” виданий на пошану Лариси Терентіївни Масенко — українського мовознавця, доктора філологічних наук, професора кафедри української мови Національного університету „Києво-Могилянська академія”.

Лариса Масенко — постать багатогранна: вчений, учитель, провідний фахівець із ономастики, історії мови й поетики, соціолінгвистики... Фахові досягнення професора в галузі українського мовознавства втілилися у понад 200 публікаціях — індивідуальних і колективних працях. Багато думок, енергії та пристрасті віддано соціолінгвистиці. Різноманіття опрацьованих і детально проаналізованих тем вражає: мовна ситуація та мовна політика в Україні, стан і функціонування сучасної української мови, українсько-російський білінгвізм, побутування міша-

них форм мовлення, проблеми міжмовних стосунків, практика втручання СРСР у внутрішній розвиток української мови, лінгвоцид і його наслідки тощо.

Аналізований том „Наукових записок НаУКМА” складають наукові статті в різних категоріях, більшість із них певним чином пов’язані з окремими аспектами наукових досліджень Лариси Масенко: „**Соціолінгвістика: стан, проблеми, перспективи**” (Ю. Бестерс-Дільгер, *Мовна політика України на тлі європейського та пострадянського досвіду*; О.М. Демська, *Предметна галузь загальномовного корпусу: питання про суржик*; Г.М. Залізняк, *Сучасна мовна політика і кияни*; О.В. Калиновська, *Ідеологічний простір української мови (до проблеми семантичної характеристики української мови ХХ століття)*); Г.П. Мацюк, *Соціолінгвістика як інтеграційний напрям досліджень в умовах сучасної парадигми: міжнародний досвід й українська перспектива*; М. Мозер, *Два кроки назад — у майбутнє? Кілька спостережень щодо угорського та чеського проектів русинської мови*; О.О. Остапчук, *Соціолінгвістичний профіль української мови у світлі сучасних славістичних досліджень*; О.В. Попадинець, „*Рідна мова*”: *роздуми над поняттям*; Т.М. Федорчук, *Етнічні стереотипи та мовна поведінка молоді*); „**Мовна норма**” (Н.Ф. Клименко, *Літературна норма і неологізми*; О.В. Гузар, *Типологія змін у сучасних правописних системах*; Л.В. Дика, *Просторічна лексика: порушення норми чи закономірний розвиток української мови?*; Я.Р. Федорів, *Передумови моделювання публічного дискурсу в контексті звуко-смакової синестезії*); „**Лексикологія й ономастичка**” (О.М. Данилевська, *Слова-свідки в дискурсі української дитячої книжки*; Л.М. Томіленко, *Економічна лексика в радянській та сучасній тлумачній лексикографії української мови (порівняльний аспект)*; М.С. Кушмет, *Лексичні особливості східностепової говірки (на матеріалі назв сільськогосподарських культур говірки с. Оленівки Волноваського району Донецької області)*; А.В. Зеніна, *Лексико-семантичні групи англіцизмів в українській банківській лексиці*; Г.Є. Бучко, Д.Г. Бучко, *Покутсько-гуцульські ойконімійні паралелі*); „**Словотвір**” (Є.А. Карпіловська, *Реакція мови на зміну суспільних стереотипів*; О.Г. Тодор, *Соціально зумовлені іменники-оказіоналізми у мові сучасних Інтернет-ЗМІ (суфіксальний словотвір)*; М.В. Галюк, *Відносні прикметники як база словотворення в сучасній українській мові*; Н.В. Вебер, *Суфіксальна деривація в мікро-ойконімії Івано-Франківщини*); „**Синтаксис**” (В.М. Ожоган, О.П. Кадочнікова, *Категорія авторизації в складних реченнях із пояснювальними відношеннями: семантичні та формальні особливості*; Н.В. Кобченко, *Фразеологізми прономінтивно-інфінітивного зразка в українській мові*; Г.В. Ситар, *Синтаксичні фразеологізми з оцінним значенням в українській мові (на матеріалі моделі Що за N₁Cop)*; О.В. Тищенко, *Структура і семантика дієслівних предикатів афекту*; Р.Г. Шрамко, *Семантико-структурна інтерпретація речень із предикатами стану української мови в межах трикомпонентної функційної парадигми N₁ + V_F/N₁ + ADJ/N₃ + ADV*); „**Постать. Текст. Ідіостиль**” (В.С. Калашник, *Науково-педагогічна діяльність Олекси Синявського в оцінці Юрія Шевельова*; А. Брацкі,

Діялог Юрія Шевельова і Єжи Гедройця на шпалтах паризької „Культури”; Т.В. Монахова, Взаємодія стратегій текстотворення у „Записках українського самашедшого” Ліни Костенко; Р.А. Трифонов, Г.В. Яновська, Соціолінгвістичний аспект інтертекстуальності в листах Василя Симоненка); „Проблеми порівняльно-зіставного мовознавства” (С.О. Соколова, Міжмовна асиметрія як джерело інтерференції; В.М. Труб, Типи інтерферентних впливів у білінгвальному середовищі; П.В. Зернецький, Г.Л. Рябоконь, Аргументаційна структура британського політичного мовлення: аксіологічний аспект; С.І. Куранова, Зіставний аспект міжпропозитивних відношень в американському та українському публічних дискурсах; О.А. Боговик, Семантичні параметри предикатів знання в англійській, українській та російській мовах).

На особливу увагу заслуговує стаття Л. Ткач *Соціолінгвістичні аспекти дослідження української мови в працях професора Лариси Масенко*, присвячена аналізу праць професора, що за своєю методикою становлять комплексне осмислення проблем сучасної мовної ситуації України в зв’язку з історією становлення літературно-нормативного стандарту української мови, жанрами української літератури нового періоду й тими соціальними функціями, що їх українська мова виконувала в XIX-ХХ ст. Авторка вказує, що проблеми української мовної ситуації Л. Масенко розглядає в контексті загальноєвропейського досвіду гармонізації мовних стосунків та відродження національних культур, які впродовж своєї історії зазнавали імперського гніту.

Один із аспектів досліджень професора становить мова сучасної української прози, якість якої є безпосереднім визначником успіху книжки на ринку. На думку Л. Масенко, кожен персонаж реалістичного твору повинен мати свою вікову, професійну, соціальну характеристику, а звуження функціональних можливостей української мови породжує при написанні художнього твору проблеми такого характеру, що розв’язати їх самими лише творчими зусиллями письменника неможливо. Л. Ткач робить акцент на думці професора, що поки не розвинутися живі розмовні форми українського молодіжного мовлення, спроби ввести міський жаргон у художній твір приречені на невдачу. Натомість Л. Масенко вважає перспективним іронічно-пародійний струмінь у т.зв. химерній прозі, що стимулює процес вивільнення слова й думки з-під ідеологічного пресу. У найновіших працях із лінгвостилістики, як укаzuє Л. Ткач, увага професора звернена до теми мовної антропонімії та розшифрування розмаїття асоціацій і смислів, які криються під літературним ономастиконом. На прикладі аналізу антропонімії роману Юрія Андрушовича *Дванадцять обручів* Л. Масенко робить висновки про те, що в Україні відбувається руйнація мовно-культурного довкілля, триває панування російської попсової культури, а це впливає на свідомість населення і віддаляє його від центральноєвропейського культурного ареалу.

Від кінця 1990-х — початку 2000-х років, як укаzuє авторка статті, теми зв’язку мови, політики й національної ідентичності стають провідними в до-

слідженнях професора Л. Масенко. Саме тоді виходять у світ статті полемічного характеру, де науковець аргументує завдання мовної політики, що повинні бути спрямовані на утвердження державного статусу та престижності української мови. Л. Масенко слушно твердить, що радянська тактика асиміляції породила деформації в психіці представників підкореного народу, посилила позиції соціо-психологічного типу перевертня. Не оминає професор і дражливого питання про реформу правопису сучасної української літературної мови, стверджуючи, що поле, працю на якому українські мовознавці мають своїм моральним обов'язком, потребує не лише професійних знань і широкого культурного круговиду, а, передовсім, усвідомленої моральної позиції та особистої волі. Л. Ткач наводить також важливі для українського сьогодення роздуми Л. Масенко щодо функціонування двомовних держав, які тепер переживають затяжну політичну кризу, одну з причин якої вона вбачає саме в небезпечній для терitorіальної цілісності країни мовній політиці. Відсутність же мовної політики в Україні, розщепленість між двома етносами свідомості значної частини українців становить головну причину розколу країни та браку нового українського покоління. Відтак слушним видається твердження автора про те, що українці зможуть реалізувати „право на відмінність” лише тоді, коли подолають наслідки імперської політики мовно-культурної асиміляції українського етносу з російським. Розблокування української культури в незалежній державі Україна може бути забезпечене завдяки розвиткові усіх її форм — й елітарних, і популярних — на ґрунті української мови.

Із наведеними вище тезами про те, як загальні зміни мовної ситуації та використання різних важелів мовної політики призводять не лише до позамовних змін, а й до корекції сuto лінгвістичних параметрів норми та мововживку, перегукується стаття О.О. Остапчук *Соціолінгвістичний профіль української мови у світлі сучасних славістичних досліджень*. Розглядаючи українську мовну ситуацію, авторка виділяє кілька проблемних зон у мовних характеристиках української норми, зокрема відсутність або недорозвиненість низки комунікативних втрат, необхідних для повноцінного розвитку мови (жаргон, сленг, просторіччя, нерегламентоване мовлення). Аналіз обмежених підсистем української мови виявляє їхній тісний зв'язок із процесом українсько-російської інтерференції у всіх функціональних підсистемах мови. Іншою проблемою зоною, про яку йдеться в статті, є спеціальне соціолінгвістичне утворення, відоме як „суржик”, який закрішився в українському комунікативному просторі внаслідок тривалого періоду конкуренції з російською мовою у всіх сферах комунікації, зокрема й у неофіційному спілкуванні. Йому притаманна насиченість росіянізмами різного типу та регулярні порушення української норми на всіх рівнях мови.

Проблема наукового вивчення суржiku та пов'язане з цим питання введення до корпусу сучасної української мови соціальних діалектів постає центральним пунктом у статті О.М. Демської *Предметна галузь загальномовного корпусу: питання про суржик*. Авторка вважає, що доцільність уведення сур-

жику до корпусу мови зумовлена необхідністю релевантного відображення в корпусі сучасної мовної картини світу українців. При цьому відзначає недостатнє лінгвістичне опрацювання проблеми суржiku й наводить слухнє зауваження Л. Масенко про те, що „попри поступове накопичення наукових розвідок [...] тільки наявність солідної бази зразків мішаного українсько-російського мовлення з різних регіонів України дасть достатні підстави для уточнення дефініцій суржiku та його лінгвістичних характеристик”¹.

Важливим для мовознавця і вартим уваги ширшого загалу є науковий матеріал Н.Ф Клименко *Літературна норма і неологізми*, у якому розглянуто неозапозичення останніх двох десятиліть, що інтенсивно поповнюють лексикон сучасної української мови і потребують відповіді на питання щодо адаптації їх до словотвірної системи мови, а також конкурентноздатності з питомими й синонімічними відповідниками. Авторка наголошує на тому, що перехідний період стандартизації української мови потребує свідомого регулювання мовних змін, до того ж необхідно розглядати проблеми норми в широкому лінгвокультурному аспекті. Важливим для сучасного етапу розвитку української мови з величезною кількістю запозичень та появою численних словотвірних варіантів одиниць є зосередження уваги автора на аналізі правопису та з'ясуванні причин хитання у правописі неозапозичень. Н.Ф. Клименко детально розглядає елементи *шоу-, бізнес-, бліц-,екс-, мега-, боді-* тощо в різних позиціях у будові складних слів, аналізує способи творення складних слів української мови, а також досліджує зміну аксіологічної норми. Автор, зважаючи на словотвірну аналогію та давність традиції написання складних слів, переконливо аргументує позицію, що не слід зловживати дефісами у написанні слів із наведеними вище елементами, натомість варто такі одиниці писати разом, що відповідає правописним традиціям східнослов'янських мов. Це уможливить уніфікацію правопису й усунення різнописань, яке доводиться часто констатувати в матеріалах ЗМІ.

Численні згадки Юрія Шевельова та цікаві факти про визначного українського мовознавця, вченого Олекси Синявського висвітлює стаття В.С Каляшника *Науково-педагогічна діяльність Олекси Синявського в оцінці Юрія Шевельова*. 2012 рік був ювілейним для імені видатного українського лінгвіста Олекси Синявського (125 років від дня народження і 75 років від трагічної дати загибелі). Пам'ятні річниці завжди посилюють увагу до спадщини людини, гідної подиву та наслідування відданості суспільним інтересам. Постать провідного мовознавця, основоположника „Українського правопису” 1928 р. у працях Юрія Шевельова знайшла найвищу оцінку. Надзвичайно великі заслуги О. Синявського в науковому вивчені української мови Ю. Шевельов вбачав у виробленні норм літературної мови, та найбільше прислужився на-

¹ О.М. Демська, *Предметна галузь загальномовного корпусу: питання про суржик*, [в:] *Наукovi записки НаУКМА*, тематичний випуск Філологічні науки (мовознавство), упор. тому В.М. Ожоган, О.М. Демська, Київ 2012, т. 137, с. 19.

уковоць, як наголошує Ю. Шевельов, складанню „Українського правопису” 1928 р., а також редагуванню тексту, оскільки саме О. Синявський „в головному його опрацював і надав йому печать духа свого”², уперше визначив орфоепічні та морфологічні норми української мови. Вирішальне значення, на думку Ю. Шевельова, поряд із Тарасом Шевченком та Борисом Грінченком у формуванні норм сучасної української мови мав саме Олекса Синявський. Прикро, однак, що навіть сьогодні правописна система не повернула собі імені творця.

Підсумовуючи, вкажемо, що збірник наукових статей складається з актуальних та важливих матеріалів, які в різних площинах аналізують стан української мови впродовж попереднього століття й на сучасному етапі розвитку. На нашу думку, статті будуть цікавими не лише для спеціалістів-мовознавців, а й для ширшого кола свідомих читачів, зацікавлених мовною ситуацією в Україні, наслідками мовної політики влади та станом і змінами мовної свідомості українських громадян.

Ольга Барабаш-Ревак

---

² Ю. Шевельов, *Покоління двадцятих років в українському мовознавстві*, [в:] Записи Нaukowego товариства ім. Шевченка, Париж-Чикаго 1962, т. CLXXIII, с. 315.

Łarysa Masenko, *Język i polityka*, tłum. i red. nauk. A. Bracki, Wydawnictwo Athenae Gedanenses, Gdańsk 2012, ss. 173.

Monografia Łarysy Masenko pt. *Język i polityka* (tekst oryginalny: Л. Масенко, *Мова і політика*, Київ: КМ Академія, 2004) powstała, jak zaznacza w przedmowie do jej drugiego wydania sama autorka, „z serii artykułów, opublikowanych w prasie w toku dyskusji nad problemami językowymi” (s. 13). Choć edycja ta ukazała się w roku 2004 (pierwsza ujrzała światło dzienne w 1999), to ze względu na istotę podnoszonych problemów książka prof. Ł. Masenko jest aktualna również dziś, czego dowodzi tłumaczenie na język polski tej pierwszej z cyklu prac poświęconych historii i obecnej sytuacji języka ukraińskiego.

Na polskie wydanie *Mowy i polityki*, które postaram się tu omówić, składają się *Nota tłumacza i Słowo wstępne* (autorstwa Artura Brackiego), przedmowy do obu wydań monografii oraz dziesięć esejów; każdy z nich tworzy odrębną całość, a jednocześnie stanowi nieodzowny element obrazu relacji zachodzących pomiędzy tytułowymi językami (czy raczej językami: ukraińskim i rosyjskim) a polityką (zówno w ujęciu diachronicznym: M. Gogol, P. Skoropadski, okres radziecki itd., jak i w oparciu o najnowszą historię Ukrainy), naszkicowanych z wielkim znajawstwem przez autorkę.